

**ESTONIAN DISCUSSIONS ON
ECONOMIC POLICY**

**ESTNISCHE GESPRÄCHE ÜBER
WIRTSCHAFTSPOLITIK**

**EESTI MAJANDUSPOLIITILISED
VÄITLUSED**

MATTIMAR
ANNO 1993

Berliner
Wissenschafts-Verlag

SISUKORD / INHALTSVERZEICHNIS / CONTENTS

Ajakirjast/ Über Zeitschrift/ About the Journal	7
Tähelepanuks autoritele! / Wichtige Anmerkung für Autoren! / Note for the authors!	9

* * *

Sada aastat Tartu Rahulepingust (2.02.1920) (Mihkel Truman)	14
Hundert Jahre seit dem Abschluss des Friedensvertrags von Tartu (2.02.1920), (Zusammenfassung) (von Mihkel Truman)	19
Hundred years since the Tartu Peace Treaty (2.02.1920), (Abstract) (by Mihkel Truman)	22

* * *

Sada aastat Eesti Vabariigi esimesest Põhiseadusest (kehtis aastatel 1920–1933) (Mihkel Truman)	24
Hundert Jahre seit der Verabschiedung der ersten Verfassung der Republik Estland (in Kraft 1920–1933), (Zusammenfassung) (von Mihkel Truman)	28
Hundred years since the first Constitution of the Estonian Republic (1920–1933), (Abstract) (by Mihkel Truman)	30

* * *

Pensionid ja vaesus Eestis, Euroopa Liidus ning mujal maailmas. Sissejuhatavaid mõtteid hetkeolukorrast (Matti Raudjärv)	32
Renten und Armut in Estland, in der Europäischen Union und in anderen Ländern der Welt. Gedanken zur gegenwärtigen Situation (von Matti Raudjärv)	36
Pensions and Poverty in Estonia, the European Union and the Rest of the World. Introductory Thoughts on the Current Situation (by Matti Raudjärv)	39

ARTIKLID / PUBLIKATIONEN / ARTICLES

Wolfgang Eibner, Chantal Eibner	Der Wunsch Kataloniens nach Unabhängigkeit – Historische Ursachen und zu erwartende Konsequenzen einer Trennung von Spanien	43
Maret Güldenkoh, Indrek Saar, Helle Koitla, Marika Kaselo	Development of Competences of Customs Officers: Preliminary Insights	66

Tea Nõmmann, Üllas Ehrlich, Sirje Pädam	A study of People's Preferences of the Environmental Status of Lake Harku and the Benefits Offered by the Lake and Its Surroundings 85
Matti Raudjärv	Aasta 2020 – ohtlik reaalsus ja majanduspoliitilised ootused Eestis ning mujal maailmas (COVID-19 taustal) ... 102
Erik Terk	Professor Üksvärava koolkond juhtimisteaduses: teke, toimimine ja mõjud majandusele 117
Viktor Trasberg	Alcohol Excise Duties Burden in the Baltic Countries 136

KOKKUVÕTTED / ZUSAMMENFASSUNGEN / SUMMARIES

Wolfgang Eibner, Chantal Eibner	Catalonia's Desire for Independence – Historical Causes and Realistic Consequences of a Secession from Spain 153
Maret Güldenkoh, Indrek Saar, Helle Koitla, Marika Kaselo	Tolliametnike kompetentside arendamine: esialgne sissevaade 162
Tea Nõmmann, Üllas Ehrlich, Sirje Pädam	Elanikkonna nõudlus Harku järve keskkonanseisundi parandamise järele 168
Matti Raudjärv	The year 2020 – Risky Reality and Socio-economic Expectations in Estonia and in the Rest of the World (on the Background of COVID-19) 174
Erik Terk	The School of Thought of Professor Üksvärav in Management: Its Birth, Functioning and Effect on Economy 178
Viktor Trasberg	Alkoholi aktsiisimaksude koormuse jaotus Balti riikides ... 182

KROONIKA / CHRONIK / CHRONICLE

A.

Tähelepanuväärsed Eesti majandusteadlased, majandusõppejõud ja teadusorganisaatorid

Bedeutende estnische Wirtschaftswissenschaftler, Hochschullehrer für Wirtschaft und Wissenschaftsorganisatoren

Notable Estonian economists, economic academics and scientific research organisers

Valve Kirsipuu (05.03.1933 – 20.09.2017). In memoriam (Sulev Mäeltsemees)	187
Valve Kirsipuu (05.03.1933 – 20.09.2017). In memoriam (Zusammenfassung)	190
Valve Kirsipuu (05.03.1933 – 20.09.2017). In memoriam (Abstract)	191
Dotsent Kostel Gerndorf (20.10.1945 – 27.06.2019). In memoriam (Teo Saimre, Mati Vaarmann ja Ants Kikas)	192
Dozent Kostel Gerndorf (20.10.1945 – 27.06.2019). In memoriam (Zusammenfassung)	196
Associate Professor Kostel Gerndorf (20.10.1945 – 27.06.2019). In memoriam (Abstract)	198

B.

Aktuaalne nii ülikoolide õppe- kui teadustöös

Aktuelles in Unterricht und Forschung der Universitäten

Topical in both the academic and research activities of universities

B1. Estonia: Jäned 2020 – XXVIII scientific conference on economic policy (25.–27.06.2020) and COVID-19 / Estland: Jäned 2020 – XXVIII. wirtschaftspolitische Konferenz (25.–27.06.2020) und COVID-19 / Eesti: Jäned 2020 – XXVIII majanduspoliitika teaduskonverents (25.–27.06.2020) ja COVID-19 (Matti Raudjärv, konverentsi peakorraldaja)	200
B2. Konverents „The Role of Higher Education in Different Economic Systems“ (Diana Eerma)	206
Konferenz zur Rolle der Hochschulbildung in unterschiedlichen Wirtschaftssystemen (von Peter Friedrich)	209
Conference on the Role of Higher Education in Different Economic Systems (by Diana Eerma)	212

C.

Majanduspoliitika teaduskonverentsid ja muud tegevused

Wissenschaftliche Konferenzen über Wirtschaftspolitik und andere

Veranstaltungen

Scientific conferences on economic policy and other activities

C1. Majanduspoliitika teaduskonverentsid Eestis (1984 – 2020 ... 2021) /	

Liste der wissenschaftlichen Konferenzen über Wirtschaftspolitik in Estland
(1984–2020 ... 2021) /

List of scientific conferences on economic policy in Estonia
(1984–2020 ... 2021) 215

C2. Loodetav tulevikuinformatsioon (2021–2027) /

Die Zukunftsinformation (2021–2027) /

Expected future information (2021–2027) 219

* * * * *

D.

Informatsioon ajakirja toimkonnalt 225

Information from the editorial team 226

Information des Redaktionsteams 227

Mattimar OÜ – usaldusväärne ettevõte /

Mattimar GmbH – Zuverlässiges Unternehmen /

Mattimar Ltd – Trustworthy Enterprise 228

* * *

Järgmine, **XXIX** majanduspoliitika teaduskonverents toimub /

Die nächste, **XXIX** wirtschaftspolitische Konferenz findet statt /

The next, **XXIX** scientific conference on economic policy will be held:

1.–3.07.2021 (Eesti-Estland-Estonia) – Jäned:

Majanduspoliitika Euroopa Liidu riikides – aasta 2021: 30 aastat Eesti Vabariigi taasiseseisvumisest (20. august 1991) / 25 aastat esimesest rahvusvahelisest majanduspoliitika teaduskonverentsist Tartus-Värskas (1996) / Tartu Ülikooli regionaalne Pärnu kolledž – 25 aastat

Die Wirtschaftspolitik in den EU-Mitgliedsstaaten – 2021: 30 Jahre seit Wiederherstellung der Unabhängigkeit der Republik Estland (20. August 1991) / Vor 25 Jahren fand die erste internationale Konferenz für Wirtschaftspolitik in Tartu und Värskas (1996) / College Pärnu (regional) der Universität Tartu – 25 Jahre

Economic Policy in the EU Member States – 2021: 30 years from the restoration of independence of the Republic of Estonia (20. August 1991) / 25 years from the first International Scientific Conference on Economic Policy in Tartu-Värskas (1996) / Pärnu College (regional) of the University of Tartu – 25 years

SADA AASTAT TARTU RAHULEPINGUST (2.02.1920)

Tartu rahulepingut võib küll vaadelda lihtsalt kui Eesti Vabariigi ja Nõukogude Venemaa vahelist sõda lõpetavat lepet, ent – nagu sageli sedasorti dokumentidega – oli sellegi sõlmimiseni jõudmine olulisel määral mõjutatud rahvusvahelistest suhetest ning uute jõujoonte mahatõmbamisest Euroopas Esimese maailmasõja lõppedes. Teisalt jälle oli omakorda Tartu rahulepingul mõju naaberriikide poliitilisele ning diplomaatilisele olukorrale.

Ehkki Eesti Vabariik oli välja kuulutatud 24. veebruaril 1918. aastal, oli juba päev hiljem valdav osa Eestimaa kubermangu alast sakslaste poolt okupeeritud ja oli seda kuni sama aasta hilissügiseni, mil Saksa keisririik kokku varises. Eesti aladele see midagi head ei tähendanud, sest Venemaa enamlik valitsus tühistas 13. novembril ühepoolset Saksamaaga sõlmitud Bresti rahulepingu, valmistades ühtlasi ette pealetungi lääne suunas – ühelt poolt selleks, et taastada Vene impeeriumi sõjaeelsed piirid, teisalt aga eesmärgiga jõuda Saksamaale, et õhutada maailmarevolutsiooni puhkemist.¹

Punaarmee 22. novembril tehtud esimese katse Narva vallutada löid tagasi sakslased, kes püüdsid sellega tagada oma väeosade turvalise lahkumise Eestist, ent sealt edasi jäi kodumaa kaitsmine esialgu tõsiste raskustega loodava Eesti rahvaväe ülesandeks. Järgnevate nädalate jooksul liikus rinne nii kirdest kui kagust küll Kesk-Eesti suunas, kuid juba 19. jaanuari õhtuks olid punaväed soome vabatahtlike ning Inglise mereväe toel tagasi üle Narva jõe aetud ning veebruari esimestel päevadel sai vabaks ka Kagu-Eesti piir.²

Kuni kevadeni toimusid peamiselt kaitselahingud ning needki eeskätt Lõunarindel. Mais aga alustasid Eesti rahvaväe üksused vastavalt varasemale kokkuleppele Vene valgete Põhjakorpusega ühist pealetungi Petrogradi suunal, kavatsusega kukutada enamlased. Pealetung osutus sedavõrd hõlpsaks – kiiresti jõuti nii Petrogradi-eelsete positsioonideni kui kagu poolt Irboska vallutamiseni –, et edust tiivustatuna otsustati punaväelastest vabastada ka Riia. Paraku olid Eesti rahvaväest ette jõudnud sakslased kindralmajor Rüdiger von der Goltzi juhtimisel, kelle eesmärk polnud mitte vaid enamlus kukutada, vaid tulevikus liidus Venemaaga astuda ka Antandi vastu, kes parasjagu Pariisi rahukonverentsil Saksamaad kõigiti endale allutada püüdis.³

Eestlastes tekitasid ärevust aga hoopis Riias levima hakanud kuuldused von der Goltzi plaanist ühes peamiselt baltisakslastest koosneva Landeswehriga Eestis võim haarata. Kui von der Goltzil see plaan esialgu ka puudus, siis Läti piiridest tahtis ta eestlased kindlasti välja saada. See viis Eesti väejuhatusele alluva Läti 2. Võnnu polgu Landeswehriga vastasseisu ning peagi ka sõjaliste kokkupõrgeteni, kus Eesti ja Läti kaotasid kuu aega kestnud vaenutegevuses langenute või haavatutena üle 1100 mehe.⁴

¹ Ago Pajur. Vabadussõda. *Eesti Ajalugu VI*. Peatoim. S. Vahtre. Tartu: 2005, lk 28.

² *Eesti Vabadussõja ajalugu I*. Koost., toim. L. Vahtre. Tallinn: 2020, lk 273–310, 354.

³ Ago Pajur. Vabadussõda, lk 35–38.

⁴ *Eesti Vabadussõja ajalugu II*. Koost., toim. L. Vahtre. Tallinn: 2020, lk 88–93, 159, 162.

Nn Landeswehri sõja lõppedes Eesti väeosadele aga pikka hingetõmbe aega ei antud, kuna juuni keskel vastupealetungi alustanud Punaarmee lähenes taganeva Põhjakorpuse järel hoogsalt Eesti piiridele. Seetõttu tuli paigutada Eesti rahvaväe üksused Ingeri järvede ja Luuga jõe liini kaitsepositsioonidele, kus järgnevate nädalate jooksul suudeti suurtest kaotustest hoolimata Punaarmee rünnakud tagasi tõrjuda. Kui Narva taga olukord rahunes, tuli eestlastel hakata tõrjelahinguid pidama Pihkva ruumis. Ning vaatamata Eesti rahvaväe edukatele pealetungidele, otsustati taktikalistel kaalutlustel taanduda ning Pihkva rindelõik Vene valgete Loodearmee kaitsta jätta. Punaarmee aga peatas edasitungi Irboska kaitseliinil.⁵

Punavägede edasitungi raugemise põhjuseks sai asjaolu, et kuna enamlased olid septembriks sedavõrd suure surve alla sattunud, tegid nad Balti riikidele ettepaneku alustada rahuläbirääkimisi. Sel hetkel olid selleks võimelised küll ainult eestlased.⁶ Ehkki Eesti võimud olid põhimõtteliselt valmis läbirääkimistele asuma ning Suurbritannia oli valmis kinnitama eestlaste iseleemisõigust, siis Prantsusmaa teatas, et kui Eesti enamlastega rahu sõlmib, kehtestatakse Eestile majandusblokaad.⁷ Nimelt oli Antant asunud 1919. aasta suvel kavandama operatsiooni enamlaste vastu, mille läbiviimisel pidid Vene valgeid armeesid toetama ka Balti riikide väeüksused. Eesti väejuhid olid ühelt poolt sellega nõus – aidanuks see ju laiendada Eesti ja Venemaa vahelist puhvertsiooni –, teisalt oli aga sõdurite seas võimust võtnud sõjaväsimus ning pealegi peeti Vene kodusõda võõraks probleemiks. Ja lõpuks oli oma roll ka majanduslikul kitsikusel ning Antandi riikide viivitusel Eesti Vabariiki *de jure* tunnustada.⁸

Vene valgete Loodearmee pealetung septembri lõpus algas küll edukalt, ent peagi sõjajõnn pöördus ning Vene kodusõja läänerinne hakkas taas Eesti kirdepää poole nihkuma. Kuna Eesti peljati, et pärast Petrogradi vallutamist pöördub Loodearmee Eesti vastu, otsustas Rahvaväe juhtkond võtta oma kontrolli alla Petrogradi-eelsed fordid, mille suurtükid ulataksid vajadusel ka Kroonlinnas paiknevat Balti sõjalaevastikku ohjeldama. Alles Loodearmee põgenemiseks osutuva taandumisega tõmbus Eesti rahvavägi 9. novembriks Ingeri järvede ja Luuga jõe poole. Punaarmee sidumisega olid rahvaväe üksused tegevuses ka Lõunarindel, kus jõuti paiguti välja Velikaja jõeni.⁹

Et Atandi loodetud plaanist, mille kohaselt alustavad Vene valgete Loode- ja Läänearmee samaaegselt uut pealetungi, asja ei saanud, oli tagajärjeks Loodearmee purustamine ning Punaarmee kiire lähenemine Eesti piiridele. Seetõttu tuli Eesti rahvaväe üksustel asuda detsembri alguseks Narva-eelsete positsioonide kaitsele.¹⁰

Kuigi septembris polnud katse Eesti ja Nõukogude Venemaa vahel rahuläbirääkimisi alustada vilja kandnud, oli nii Eesti valitsus kui ka Asutav Kogu jätkuvalt huvitatud edasiste purustuste vältimiseks sõja lõpetamisest. Sama kuu lõpuks selgus, et

⁵ Ago Pajur. Vabadussõda, lk 40–41.

⁶ Andres Kasekamp. *Balti riikide ajalugu*. Tallinn: 2011, lk 133.

⁷ Ago Pajur. Vabadussõda, lk 41.

⁸ *Ibid.*, lk 42.

⁹ *Eesti Vabadussõja ajalugu II*, lk 305, 307.

¹⁰ Ago Pajur. Vabadussõda, lk 42.

Suurbritannia jätab läbirääkimiste üle otsustamise puhtalt Eesti (*resp.* Balti riikide) otsustada ning ka Prantsusmaa ei rakenda mingeid sanktsioone. Nii otsustasidki Tartus toimunud teisel Balti konverentsil osalenud riigid minna Venemaaga läbirääkimisi pidama ühiselt ning sõlmida Venemaaga multilateraalne rahuleping. Ent kui novembris toimus kolmas Balti konverents, selgus, et rahulepingu võimalikult kiirest allkirjastamisest on huvitatud vaid Eesti (Läti tahtis enne enamlased Latgale aladelt välja lüüa, Leedul aga puudus üldse rinne Punaarmee vastu). Seega võttis Jaan Tõnissoni valitsus 19. novembril vastu otsuse alustada Venemaaga separaatlääbirääkimisi ning tegi Moskvale ka vastava ettepaneku. Eesti rahudelegatsiooni esimeheks nimetati Jaan Poska ning liikmeiks Ants Piip, Julius Seljamaa, Mait Püüman ning kindralmajor Jaan Soots.¹¹

Rahukonverents avati Tartus 5. detsembril ning tinglikult võiks selle jagada kaheks etapiks. Detsembri lõpuni väldanud esimese etapi peamisteks sihtideks oli sõjategevuse lõpetamine ning vaherahu sõlmimine, paralleelselt vaieldi tulevaste riigipiiride ja sõjaliste tagatiste üle. Kogu selle aja aga toimusid Narva rindel vihased lahingud, kus ühel pool oli Eesti rahvavägi ning teisel pool nii relvastuselt kui ka isikkoosesisult mitmekordse ülekaaluga Punaarmee. Pärast seda, kui punaväelased olid viimases hädas püüdnud Narvale läheneda ringiga Krivasoo ja Väaska poolt, katkestasid nad detsembri teises pooles mõneks ajaks pealetungi ning Eesti rahvaväel oli võimalus oma kaitsehitisi taastada ja uusi jõude rindele vedada. Aasta viimastel päevadel tegi Punaarmee veel viimased meeleheitlikud katsed Narva vallutada, ent kuna needki ei andnud tulemusi, pidid punased väeüksused rünnakud lõpetama.¹²

Mõistagi oli viimaste tuliste rünnakute eesmärk mõjutada läbirääkimiste käiku: sest kui näiteks vastastikusel tunnustamises jõuti üsna ruttu üksmeelele, siis piiriküsimused osutusid palju problemaatilisemaks ning just siin tahtiski Venemaa Eestit survestada. Esialgu olid mõlema poole territoriaalsed nõudmised liialdatud – Eesti esmase kava kohaselt pidanuks piir jooksuma sügaval Vene territooriumil, hõlmates ingerlaste asualasid ning Setumaast itta jäävaid vene elanikkonnaga piirkondi; Venemaa nägemuse järgi pidanuks aga Venemaa koosseisu jääma nii Setumaa, Peipsi saared, Narva linn kui lõpuks ka Ida-Virumaa põlevkivimaardlad. Vähehaaval muutusid ettepanekud küll realistlikumaks, ent kokkuleppele siiski ei jõutud ning läbirääkimised katkesid mitu korda. Alles siis, kui sai selgeks, et Punaarmee ei suuda Eesti rahvaväe kaitsest läbi murda, muutus ka Venemaa leplikumaks ning 31. detsembri õhtul allkirjastati vaherahuleping (mille kohaselt hakkas vaherahu kehtima 3. jaanuaril kell 10.30) ning põhilised poliitilised kokkulepped, mis puudutasid Eesti iseseisvuse tunnustamist, riigipiiri ning julgeolekutagatise.¹³

Rahukõneluste teisel etapil, mis vältas jaanuari lõpuni, olid kõne all peamiselt majandusküsimused, millest keerukamateks osutusid Vene riigi varade jaotamine, Eestist Venemaale evakueeritud varade tagastamine ning edasised kahe riigi vahelised majandussidemed. Algul soostusid venelased ulatuslike majanduslike soodustustega, ent pärast 16. jaanuarit, kui lääneriigid tühistasid Venemaa suhtes majandusblokaadi, sai otsa

¹¹*Ibid.*, lk 44.

¹²*Ibid.*, lk 44–46.

¹³*Ibid.*, lk 47.

ka Moskva järeleandlikkuse oma esimese rahuõlmijaga. Edasised kõnelused kestsid veel kaks nädalat, ent kuna need enam uusi tulemusi ei andnud, allkirjastati rahuleping 2. veebruaril kell 00:45.¹⁴

Mis oli rahulepingu tulemus Eestile? Lepinguga lõppes esiteks sõjaseisukord ning teiseks tunnustas Venemaa Eesti iseseisvust ning loobus igaveseks kõigist õigustest, mis tal minevikus Eestile olid olnud. Ka lepinguga fikseeritud riigipiir oli toonastes oludes Eestile igati soodne – Narva jõgi ja Irboska kõrgendik moodustasid parima loodusliku kaitsejoone. Samuti oli rahvuslikus plaanis oluline, et Setumaa ja Narva linn kui eestlaste asualad Eesti vabariigiga liidetakse. Sõjaliste tagatistena pidid mõlemad pooled laiali saatma oma territooriumil asuvad võõrväed (Vene Loodearmee Eestis ja Eesti kommunistlikud kütipolgud Venemaal) ning likvideerima organisatsioonid, mis pretendeerivad lepingupartneri territooriumi valitsemisele ning keelduma lepingupartneriga sõjaseisukorras olevatel riikidel kasutada oma territooriumi sõjavägede või -varustuse transpordiks. Kuna lepingus sätestati teineteise territooriumidel elavatele inimestele võimalus opteeruda vastaspoole kodakondsusesse ning nägi ette ka sõjavangide ja interneeritud tsiviilisikute vahetamise, saabus järgneval aastail Eestisse 40 000 eestlast.¹⁵

Oluliselt pälvisid tähelepanu ka majandusküsimused. Esiteks loobusid mõlemad pooled teineteisel sõjakulude ja -kahjude hüvitamise nõudmisest. Lisaks loobus Venemaa Eesti territooriumil paiknevatest endistest Vene riigi varadest ja Eestilt võlgu sisse nõudmast, samas aga kohustus Eestile maksma 15 miljonit kuldrubla ja tagastama kõik Eestist väljaveetud valitsus-, teadus-, õppe- ja muude asutuste varad. Kõige lõpuks aga kehtestati vastastikused kaubandussuodustused ning töötati teineteisele ka edaspidi soodsaid majanduskokkuleppeid.¹⁶

Tartu rahuleping jõustus üllatavalt kiiresti – Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee ratifitseeris selle juba kaks päeva hiljem, Eesti Asutav Kogu aga 13. veebruaril 1920.¹⁷ Sellega oli 5000 eestlaste elu nõudnud Vabadussõda riikliku iseseisvuse nimel jõudnud loodetud tulemuseni – sõjategevus lõppenud, rahu sõlmitud ning pälvitud Nõukogude Venemaa tunnustus Eesti omariiklusele. Vahetult pärast lepingu sõlmimist valdas rahukõnelusi jälginud välismaalasi nõutus – siin-seal lehvinud küll sinimustvalgeid, aga ei mingeid rahvapüüdnusi ega isegi spontaanseid rõõmuväljendusi tänavatel. Muidugi ei tähendanud see, et poleks tuntud kergendust või heameelt – Anton Jürgenstein nimetas rahulepingu sõlmimist eestlaste kõige tähtsamaks sündmuseks tema 700-aastases ajaloo –, ent samas ärgitas kainusele laialt levinud kahtlus lepingu püsivuse osas, kuna enamlaste ei peetud usaldusväärseteks partneriteks.¹⁸ Ja nagu näitasid 1. detsembri 1924 või veel

¹⁴ Ago Pajur. Tartu rahukõneluste lõpp- ja järelevaatus (veebruar–märts 1920). Tuna 2020, nr 1, lk 22.

¹⁵ Rahuleping Eesti ja Venemaa vahel. – Rahvusarhiiv (edaspidi RA), ERA.957.10.74, l. 1(a)p, 2p, 2(a)p, 3p, 4p., 5p, 6p, 7p.

¹⁶ *Ibid.*, l. 8p, 9p, 10p.

¹⁷ Asutava Kogu protokoll nr. 106, 13. 02. 1920. – RA, ERA.15.2.105, l. 2.

¹⁸ Ago Pajur. Tartu rahukõneluste lõpp- ja järelevaatus, lk 24.

enam 1939. ja 1940. aasta sündmused, ei olnud eestlaste ettevaatus lepingupartneri ülemäärases usaldamises liialdatud.

Ent milline oli Eesti ja ülejäänud Balti väikeriikide vabadussõdade ja iseseisvumise rahvusvaheline tähendus? Vabadussõja võitmine ei toonud automaatselt kaasa rahvusvahelist tunnustust, sest näiteks Antant, iseäranis aga USA, lootis endistviisi Vene valgete võitu ega tahtnud seetõttu Venemaa territoriaalset terviklikkust enneaegu ohtu seada. Seetõttu tunnustas Antant Eestit ja Lätit *de jure* alles 26. jaanuaril 1921. Ehkki Balti riikide teket on sageli peetud Antandi kingituseks, et enamliku Venemaa läänepiiril oleks n-ö puhversoon, ei olnud Pariisis rahuläbirääkimistel osalejatel tegelikult aimugi sellest, mis Balti riikides toimub, ega ka huvitunud sellest. Balti riikide iseseisvumisest olid huvitatud ainult eestlased, lätlased ja leedulased ise, nende sõjalisi konflikte Venemaaga peeti lihtsalt Venemaa kodusõja üheks kõrvaliseks tandriks.¹⁹ Peagi aga sai selgeks, et vähemalt esialgu Venemaa oma jõud enamlasi võimult tõrjuda ei suuda, ning nii eelistati ka pigem äsjatekinud Balti rahvusriikide iseseisvust kui nende Nõukogude Venemaa osaks kuulutamist.

Aprill – mai 2020

Mihkel Truman

Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituudi doktorant

¹⁹ Andres Kasekamp. *Balti riikide ajalugu*, lk 134–135.

HUNDERT JAHRE SEIT DEM ABSCHLUSS DES FRIEDENSVERTRAGS VON TARTU (2.02.1920)

Wenngleich die Republik Estland am 24. Februar 1918 ausgerufen worden war, blieb ein Großteil des Territoriums des Gouvernements Estland, das bereits am darauffolgenden Tag von den Deutschen besetzt wurde, bis zum Spätherbst des gleichen Jahres, als Deutsches Kaiserreich zusammenbrach, unter deutscher Besetzung. Für die estnischen Gebiete bedeutete dies nichts Gutes, weil die bolschewistische Regierung Russlands am 13. November einseitig den mit Deutschland geschlossenen Friedensvertrag von Brest für ungültig erklärte, wobei er zugleich eine Offensive in Richtung Westen vorbereitete.

Der am 22. November von der Roten Armee unternommene erste Versuch, Narva einzunehmen, wurde von den Deutschen abgewehrt; fortan wurde die Pflicht der Verteidigung der Heimat jedoch den estnischen nationalen Einheiten, deren Gründung zunächst auf ernsthafte Schwierigkeiten stieß, auferlegt. Während der nächsten Wochen bewegte sich die Front sowohl aus dem Nordosten wie auch aus dem Südosten in Richtung Mittelestland, doch begannen die estnischen Truppen mit Unterstützung der finnischen Freiwilligen und der englischen Marine bald eine Gegenoffensive, wobei sie die Rote Armee bis zum Abend des 19. Januar in nordöstlicher Richtung und bis Anfang Februar in südöstlicher Richtung aus Estland zu verdrängen vermochten.

Bis zum Frühling 1919 wurden auf dem Kampfplatz des Freiheitskrieges (*Vabadussõda*) hauptsächlich nur Abwehrschlachten ausgetragen. Im Mai leiteten aber die estnischen nationalen Truppenteile in Zusammenarbeit mit dem Nordkorps der russischen Weißen Garde eine Offensive in Richtung Petrograd ein, um den Sturz der Bolschewiki zu erzwingen. Der Vormarsch erwies sich als dermaßen erfolgreich, dass man sich auf einen Schlag entschied, auch Riga von den Rotarmisten zu befreien. Dies führte jedoch zu einem Konflikt mit der hauptsächlich aus den Deutsch-balten zusammengesetzten Landeswehr, die von der Gründung des Baltischen Herzogtums auf der Basis der ehemaligen baltischen Gouvernements träumten. Den im Juni und Juli geführten sog. Landeswehrkrieg gewannen zwar die Esten und Letten, doch erlitten sie dabei unnötig große Verluste.

Estland, das mit den Deutschen und Deutschbalten Frieden geschlossen hatte, musste sich wieder auf die Abwehrschlachten vorbereiten, denn nach dem aus Petrograd zurückgezogenen Nordkorps bewegten sich in Richtung der estnischen Grenzen auch die Rotarmisten. Obgleich Estland in den darauffolgenden Wochen große Verluste erlitt, konnten die Angriffe der Roten Armee abgeschlagen werden. Im September unterbrach die Rote Armee in der Gegend von Izborsk unerwartet die Offensive und die unter internationalen Druck geratenen Bolschewiki unterbreiteten den baltischen Ländern den Vorschlag, die Friedensverhandlungen aufzunehmen. Zu diesem Zeitpunkt brachten jedoch nur die Esten die dazu nötige Fähigkeit auf.

Während sich Großbritannien bereit erklärte, das Recht der Esten auf die Unabhängigkeit anzuerkennen, drohte Frankreich im Fall des Friedensschlusses zwischen Estland und den Bolschewiki an, eine Wirtschaftsblockade über Estland zu verhängen. Die Entente hatte nämlich eine groß angelegte Operation geplant, um den Sturz der Bolschewiki zu

erzwingen, wobei die russischen Weißen Armeen auch von den nationalen Einheiten der baltischen Länder unterstützt werden sollten. Wegen des Scheiterns eines weiteren Plans der Entente, wonach die Nordwestarmee und die Westarmee der russischen Weißen eine gleichzeitige Offensive gegen Petrograd beginnen sollten, wurden die estnischen nationalen Einheiten Anfang Dezember wieder mit der Verteidigung der vor Narva liegenden Positionen betraut.

Ungeachtet des im September gescheiterten Versuchs, Friedensverhandlungen aufzunehmen, waren die Esten nach wie vor an der Beendigung des Krieges interessiert. In Anbetracht dessen, dass die Entente bis zum Ende des gleichen Monats auf eine unmittelbare Einbeziehung der baltischen Länder in den Kampf gegen die Bolschewiki verzichtet hatte, fassten die baltischen Länder zunächst den Beschluss, gemeinsame Verhandlungen mit Russland aufzunehmen, um einen multilateralen Friedensvertrag zu schließen. Im November stellte sich jedoch heraus, dass nur Estland an einer möglichst raschen Unterzeichnung des Friedensvertrags interessiert war. Somit beschloss die estnische Regierung am 19. November, Separatverhandlungen mit Russland einzuleiten, und unterbreitete Moskau den entsprechenden Vorschlag.

Die Friedenskonferenz, die in Tartu am 5. Dezember eröffnet wurde, kann vereinbarungsgemäß in zwei Etappen eingeteilt werden. Zu den Hauptzielen, die in der bis zum Ende Dezember gedauerten ersten Etappe verfolgt wurden, zählten die Einstellung der Kriegshandlungen und der Abschluss eines Waffenstillstandes, parallel dazu wurde um Staatsgrenzen und militärische Garantien gestritten. Eben die Grenzstreitigkeiten wurden von heftigen Schlachten an der Narvaer Front begleitet, wo den estnischen nationalen Truppen die Rote Armee gegenüberstand, die sowohl an Bewaffnung wie auch an Truppenstärke den Ersteren mehrfach überlegen war. Dennoch mussten die Rotarmisten im Hinblick darauf, dass ihnen die Einnahme von Narva weder direkt noch durch Umlagerung gelungen war, ihre Angriffe einstellen und am Abend des 31. Dezember einen Waffenstillstand unterzeichnen, der am 3. Januar um 10:30 Uhr in Kraft trat.

In der zweiten Etappe der Friedensverhandlungen, die während des Monats Januar stattfand, wurden in erster Linie Wirtschaftsfragen besprochen; am kompliziertesten erwiesen sich die Verteilung der Vermögenswerte des russischen Staates, die Rückerstattung des aus Estland nach Russland evakuierten Vermögens sowie die künftigen Wirtschaftsbeziehungen zwischen zwei Staaten. Der Friedensvertrag von Tartu wurde am 2. Februar um 00:45 Uhr geschlossen.

Der Friedensschluss brachte für Estland mehrere positive Ergebnisse – erstens konnte der Kriegszustand beendet werden, zweitens erkannte Russland die Unabhängigkeit Estlands an und verzichtete für immer auf alle früheren Rechte in Hinsicht auf Estland, außerdem wurde Estland die unter den damaligen Verhältnissen sehr günstig gelegene Staatsgrenze zuerkannt. Im Hinblick auf den wirtschaftlichen Aspekt sei erwähnt, dass die beiden Parteien darauf verzichteten, voneinander Ersatz der Kriegskosten und -schäden zu verlangen. Außerdem verzichtete Russland auf die auf dem estnischen Territorium befindlichen Vermögenswerte des russischen Staates, verpflichtete sich zur Zahlung von 15 Millionen Goldrubeln an Estland sowie zur Rückerstattung der aus Estland

ausgeführten Vermögenswerte der Regierungsbehörden, Forschungs- und Bildungseinrichtungen sowie anderer Behörden. Zum Schluss gewährten beide Länder einander gegenseitige Handelspräferenzen und sicherten einander auch zukünftig den Abschluss von günstigen Wirtschaftsabkommen zu.

Eben in Bezug auf die Letzteren kam in Estland die Hoffnung auf, die einstigen Wirtschaftsbeziehungen mit Russland wiederherzustellen. Zunächst schien sich diese Hoffnung zu erfüllen, denn im Jahre 1920 wurden die meisten Geschäftsoperationen Russlands mit Westeuropa tatsächlich über Estland abgewickelt. Noch günstigere Aussichten versprach die in Russland im Jahre 1921 verkündete Neue Ökonomische Politik (NEP), die zu einer allmählichen Zunahme staatlicher Aufträge Russlands an die estnische Metall- und Papierindustrie führte. Dennoch zeigte sich bereits nach ein paar Jahren, dass die Hoffnungen auf den russischen Markt nicht gerechtfertigt sind, weshalb man sich auf Westeuropa umzuorientieren versuchte. Diese Entscheidung wurde auch durch das Verständnis unterstützt, dass die Entwicklung der Wirtschaftsbeziehungen in östlicher Richtung geeignet ist, die Sicherheit Estlands zu gefährden.

April-Mai 2020

Mihkel Truman
Universität Tartu

HUNDRED YEARS SINCE THE TARTU PEACE TREATY (2.02.1920)

Although the Estonian Republic had been declared independent on February 24th, 1918, it was only a day later that most of the area of Estonia was occupied by the Germans. This lasted until late autumn, which is when the German Empire collapsed. Things did not change for the better for the Estonian territories, as on November 13th the Russian Bolshevik government unilaterally annulled the Treaty of Brest (which had been signed with Germany), allowing it to prepare for a westward invasion.

The first attempt by the Red Army to invade Narva, on November 22nd, was foiled by the Germans. After that, however, protecting the country became the responsibility of the Estonian military (which had just been created with difficulties). In the following weeks, the front moved from the northeast and southeast towards central Estonia. But soon after that, the Estonian army along with the support of Finnish volunteers and the British navy began its counterattack. They succeeded in pushing the Red Army out from Estonian boundaries, first from the northeast by the evening of January 19th and then from the southeast by the beginning of February.

Until the spring of 1919, it was mainly defensive battles that took place within the context of the Estonian Independence War. In May, however, Estonian military units began cooperating with the Northern Corps from the Russian White Army to go on the offensive towards Petrograd in order to overthrow the Bolsheviks. The move proved so successful that in one go they also decided to liberate Riga from the Red Army. But this led to a conflict with the Landeswehr (comprised mainly of Baltic Germans), who had dreams of creating a Baltic Duchy by uniting the former Baltic provinces. While the Estonians and Latvians managed to win the Landeswehr war that took place in June-July, they suffered needlessly large losses.

Having made peace with both the Germans and Baltic Germans, Estonia had to once again prepare for defensive battles. This was because the Northern Corps, retreating from Petrograd, were followed by the Red Army towards the Estonian borders. Although Estonian losses in the following weeks were large, they managed to fend off the Red Army's attacks. In September, the Red Army suddenly suspended their attack on the Irboska area. Now under international pressure, the Bolsheviks offered to start peace negotiations with the Baltic states. At that moment, only the Estonians were ready for it. While Great Britain was prepared to recognize Estonia's right for independence, France announced that if Estonia were to make peace with the Bolsheviks, an economic blockade would be established for Estonia. Antant had namely planned an extensive operation to overthrow the Bolsheviks. As part of the plan, Baltic military forces had to support the Russian White Army. Since Antant's other plan, according to which the Russian White Army's Northwestern and Western Army were to simultaneously begin an ascent to Petrograd, also failed, the Estonian forces had to return to pre-Narva defensive positions by the beginning of December.

Although the attempts in September to begin peace negotiations had not been successful, Estonians remained interested in ending the war. And because by the end of the same month Antant had given up on directly involving the Baltic states in the fight against the

Bolsheviks, they decided to begin negotiations with Russia for signing a multilateral peace treaty. In November, however, it turned out that only Estonia was interested in signing a peace treaty as quickly as possible. Thus, on November 19th, the Estonian Government decided to begin separate negotiations with Russia and made the corresponding offer to Moscow.

The peace conference began in Tartu on December 5th and it is possible to divide into two phases. The main goals of the first phase (lasting until the end of December) were ending the military activity and signing a truce. In parallel, arguments about state borders and military safeguards took place. The arguments about the border happened simultaneously with fierce battles on the Narva front, where on the one side was the Estonian army, and on the other, the Red Army, which was several times more powerful in terms of weaponry and manpower. Yet since the Red Army forces did not manage to invade Narva in any way, they were forced to end their attacks and sign a truce. This was done in the evening of December 31st and was in effect from January 3rd at 10:30 AM.

The second phase of the peace negotiations, taking place over the course of January, focused primarily on economic issues. The most difficult of these were the distribution of Russian state assets, the return of assets that had been evacuated from Estonia to Russia and future economic ties between the two countries. The Tartu Peace Treaty was signed on February 2nd at 12:45 AM.

Signing the peace treaty had several positive impacts on Estonia – first, the period of martial law ended. Second, Russia recognized Estonia's independence and forever abandoned all rights that it had previously had on Estonia. And finally, the locations of the state borders that Estonia gained were highly beneficial in those circumstances. From an economic point of view, it is worth noting that both sides dropped their demands to collect war expenses and damages from each other. Additionally, Russia dropped its claims on Russian state assets located on Estonian territory, was required to pay 15 million gold rubles to Estonia and had to return governmental, science, educational and other assets that had been removed from Estonia. Finally, mutual trade concessions were established and promises were made about subsequent favourable trade deals.

Those trade deals especially allowed Estonia to be hopeful about restoring former economic ties with Russia. Initially, this seemed to be panning out. In 1920, most Russian business operations with Western Europe took place via Estonia. The outlook seemed even more promising after Russia announced a new economic policy in 1921, which slowly led to national commissions from Russia that revived the Estonian metal and paper industries. Yet just a few years later it became apparent that hopes on the Russian market were not justified and Estonia tried to reorient itself towards Western Europe. This decision was also supported by the understanding that developing economic ties with the east could endanger Estonian sovereignty.

April – may 2020

Mihkel Truman
University of Tartu

SADA AASTAT EESTI VABARIIGI ESIMESEST PÕHISEADUSEST (kehtis aastatel 1920–1933)

Ajaloolane Ago Pajur on Eesti Vabariigi 1920. aasta põhiseadust nimetanud 1. detsembril 1924 toimunud riigipöördekatse ja 1930. aastate alguse ülemaailmse majandussurutise tingitud sisepoliitilise kriisi kõrval üheks kolmest olulisest murdepunktist Eesti sisepoliitikas vahemikus 1918–1934.¹ Neist kronoloogilises järjekorras esimene ehk põhiseadus on omariikluse aspektist ehk siiski kõige olulisem.

Kuigi Eesti vabariik oli välja kuulutatud juba 24. veebruaril 1918, sai riikluse tegelikule ülesehitamisele asuda alles Saksa okupatsiooni lõppedes sama aasta novembris – 11. novembril alustas tegevust Ajutine Valitsus, 20. novembril astus taas kokku Maanõukogu ning 27. novembril valiti valitsuse uus koosseis. Samas otsustas Maanõukogu laiali minna ning anda oma volitused Asutavale Kogule, mis pidi valitama 1919. aasta veebruari algul.² Maanõukogu 24. ja 27. novembri seadustega anti kogu võimutäius Ajutisele Valitsusele, kellel oli sellega õigus kehtestada vajalikke määrusi ja seadusi, võtta laenu, sõlmida rahvusvahelisi lepinguid jne.³

Valitsus hakkaski talle antud õigus kasutama, kuulutama välja seadusi ning seadma ametisse erakorraliste volitustega ametnikke, eelkõige komissare maakondadesse. Sõjaseisukorras oli selline valitsemissüsteem muidugi mõistlik, ent ometi tekitas kontrolli puudumine valitsuse üle erinevates poliitilistes ringkondades ka ärevust. Iseäranis pärast seda, kui Maanõukogu oli detsembri lõpupäevil otsustanud parasjagu keerulise sõjasituatsiooni tõttu Asutava Kogu valimised edasi lükata.⁴

Rahulolematus paisus ning Maanõukogu vanematekogu sai üha enam kaebusi, mistõttu ei jäänud Maanõukogul muud üle, kui uuesti erakorraliseks istungjärguks kokku tulla. 1. veebruaril 1919 alanud istungitel pälvisid valitsusametnike omavoli, omavalitsuste õiguste piiramine, sõjaväelaste sekkumine tsiviilellu ning ülemäära karmid karistused rohket kriitikat, ühtlasi tehti mitu ettepanekut valitsuse tegevusvabaduse piiramiseks. Kokkuvõttes vis see usaldushäätluseni, kus valitsus sai enamuse ning ümber tuli kujundada hoopiski kriitikat toetanud Maanõukogu juhatus.⁵ Ometi näitab asjade selline käik, et ka enne Asutava Kogu valimist juhinduti Eestis vähemalt ühest parlamentarismi põhimõttest – valitsuse poliitilisest vastutusest parlamendi ees.

Erakorralise istungjärgu peamise tulemusena taasalustati Asutava Kogu valimiste ettevalmistamist. Valimised toimusidki aprilli algul ning Asutava Kogu avaistung toimus Estonia kontserdisaalis 23. aprillil. Äsja ellukutsutud esinduskogu peamiseks ülesanneteks sai maareformi läbiviimiseks tarviliku maaseaduse ning riikluse aluseks

¹ Ago Pajur. Kolm murdepunkti Eesti sisepoliitikas 1918–1934. Tuna 2008, nr 1, lk 6.

² Ago Pajur. Riikluse rajamine. *Eesti Ajalugu VI*. Peatoim. S. Vahre. Tartu: 2005, lk 47.

³ Riigi Teataja 1918, nr 3, lk 9; Riigi Teataja 1918, nr 4, lk 4–5.

⁴ Mati Graf. *Eesti Rahvusriik. Ideed ja lahendused: ärkamisajast Eesti Vabariigi sünnini*. Tallinn: 1993, lk 265–267.

⁵ Eesti Vabariigi sisepoliitika 1918–1920: Dokumentide kogumik. – *Ad fontes*. Tallinn: 1999, lk 200–204.

oleva põhiseaduse koostamine ning vastuvõtmine. Kuna põhiseaduse väljatöötamine oli küllaltki ajamahukas töö, võttis Asutav Kogu 4. juunil vastu ajutise põhiseaduse ehk “Eesti Vabariigi valitsemise ajutise korra”, et ka vahepealsel ajal kehtiks Eestis piisavalt selgepiiriline valitsemisüsteem.⁶

Ajutine valitsemiskord osutus aga mõneti üllatuslikuks – selles oli loobunud parlamentarismi põhimõtetest, mida seni oli iseenesestmõistetavalt järgitud. Pealtnäha võis tunduda, et tegemist on siiski parlamentaarse süsteemiga – millele viitas eeskätt ju selgelt sätestatud võimude lahususe printsiip – Asutava Kogu pädevusse jäi seadusandlik, valitsusele täitev- ning riigikohtule kohtuvõim –, kuid seejuures ei saa tähelepanuta jätta asjaolu, et parlament oli domineerivas positsioonis ning ka tema volitused harilikust ulatuslikumad. Näiteks täitis Asutav Kogu parlamendi põhiülesandeid: võttis vastu seaduseid, otsustas sõja ja rahu üle, koostas riigieelarve, valis valitsuse ja Riigikohtu liikmeid jne; samas aga täitis ta ka erakorralisi, Asutavale Kogule iseloomulike parlamentide funktsioone – koostas põhiseaduse, töötas välja põhimõtted olulisteks ümberkorraldusteks (näiteks maareform), andis valitsusele ülesandeid ja kontrollis selle tegevust. Seega koondus Asutava Kogu kätte peale seadusandliku põhimõtteliselt ka täidesaatev võim, sest kui viimane oligi ametlikult Vabariigi Valitsuse pädevusse antud, ei saanud ta seda ilma Asutava Kogu loa ja kontrollita rakendada. Ja kuna tavapäraselt poliitikutest moodustatava valitsuse asemel taheti aasta kaupa ministriteks nimetada poliitiliselt erapooletuid spetsialiste, siis võib üsna kindlalt väita, et kõrvale kavatseti jätta ka nn poliitilise vastutuse printsiip. Tegelikuses neid põhimõtteid siiski kuigivõrd ei rakendatud: ministriteks seati poliitikud, keda toetas parlamendi enamus, valitsuse ametiaeg osutus pigem tähtajatuks ning Asutav Kogu loobus valitsuskabineti otsesest juhtimisest.⁷

4. juunil 1919 moodustati 15-liikmeline põhiseaduse komisjon. Kuna esimesed kuud kulusid peaaesjalikult erakondade seisukohtade ärakuulamisele ning põhimõtteliste küsimuste arutamisele, siis konstitutsiooni eelnõu menetlemiseni jõuti tegelikult alles oktoobris. Ning et enamik erakondadest pelgas nii presidentialismi (liiga suure tegevusvabadusega ja sõltumatu täitevõim võib haarata kogu võimu) kui ka parlamentaarset süsteemi (selle kontrollimehhanisme peeti ülemäära nõrkadeks), pooldati Šveitsile omast korraldust, kus keskne positsioon on küll parlamendil, ent samas on olulisel määral kaasatud valitsemisesse rahvas. Seega soovitati ka Eesti rahvale anda rahvaalgatuse ja rahvahääletuse õigus.⁸

Põhiseaduse oktoobris valminud eelnõus määrati ära Rahvanõukogu ehk parlamendi kontrolliõigus valitsuse ja selle liikmete üle, valitsuse volituste kestus (kaks aastat) ning tänapäevases tähenduses osalusdemokraatia rakendamispõhimõtted. Viimastega sai rahvas lisaks üldisele valimisõigusele ka rahvaalgatuse ja rahvahääletuse õiguse. Viimase roll polnud eelnõu järgi sugugi vähetähtis – näiteks sai rahvahääletusele panna parlamendis vähemusse jäänud ettepanekuid ja eelnõusid; korralised rahvahääletused

⁶ Ago Pajur. Riikluse Rajamine, lk 48–50.

⁷ Ago Pajur. Kolm murdepunkti Eesti sisepoliitikas 1918–1934, lk 7–8.

⁸ Eesti Vabariigi sisepoliitika 1918–1920, lk 44–46; Ago Pajur. Riikluse rajamine, lk 50.

toimunuks kord aastas ning nende vaheaegadel olnuks võimalikud ka erakorralised rahvahääletused.⁹

Ent siis toimus põhiseaduse komisjoni arusaamades põhjalik muutus. Nimelt avanes võimalus tutvuda sama aasta suvel vastuvõetud Soome ja Saksamaa põhiseadustega, mida peeti tollal moodsaimaiks, ning see tõi kaasa komisjoni kaugenemise nii valitsevast parlamendist, osalusdemokraatiast kui ka tähtajalisest valitsusest.¹⁰ Ja kuna mõlemad nimetatud põhiseadused baseerusid parlamentarismi printsiipidel, siis erinevalt varasemast hakkas komisjon ühtäkki parlamentaarset süsteemi pidama sobilikuks ka Eestile. See põhimõtteline muutus tõstis esile kitsaskoha, millele komisjon ehk polnud siiani veel korralikult lahendust otsinudki. Nimelt oli küsimus selles, kuidas tagada parlamendi ja valitsusvõimu tasakaal? Kuna sellistel puhkudel on parimaks võimaluseks riigipea institutsioon, siis lisatigi presidendi ametikoht ka detsembris valminud parandatud põhiseaduse eelnõusse. Presidendile kui tasakaalustavale jõule andis eelnõu õiguse kasutada suspensivõtet, saata parlament laiali ning välja kuulutada ennetähtaegsed valimised.¹¹

Paraku ei läinud presidendi institutsiooni põhiseadusesse sissekirjutamine siiski nii libedalt. Juba 1920. aasta alguses hakkasid kõlama just väljaspool põhiseaduse komisjoni pahameelenoodid, mis viisid selleni, et 18. veebruaril võeti vasakpoolsete initsiatiivil Asutava Kogu plenaaristungil arutlusele riigipea institutsiooni küsimus. Mis eraviisiliseks kuulutatud koosolekul täpsemalt toimus, pole teada, ent igatahes otsustati presidendi ametikoht eelnõust kustutada ning selle funktsioonid jagada parlamendi, valitsuse ja valitsusjuhi vahel. Tasakaalustavat rolli parlamendi ja valitsuse vahel pidi hakkama etendama rahvas. Asjade sellise käigu taga võib ilmselt näha vasakpoolsete pelgust, et ühele isikule omistatakse ebaproportsionaalselt suur võim.¹²

Sellega said põhiseaduse eelnõu koostamise suuremad probleemid lahendatud ning Asutav kogu võttis põhiseaduse vastu 15. juunil 1920, kehtima hakkas see sama aasta 21. detsembril. Sageli on rõhutatud, et 1920. aasta põhiseadus oli oma laialdaste kodanikuõiguste (kõik Eesti kodanikud, olenemata nende rahvusest, soost, usust või varanduslikust olukorrast, on seaduste ees võrdsed; Eestis ei kehti seisuslikud privileegid ega tiitlid; kõigil kodanikel on täielik ühinemis-, koosolekute-, südametunnistuse-, usuja sõnavabadus, samuti piiramatu vabadus valida elukohta ja tegevusala; kõigile kodanikele tagatakse isiku- ja kodupuutumatus ning kirjavahetuse saladus) ning vähemusrahvustele antud õigustega (suurematele rahvusrühmadele garanteeriti emakeelne kooliharidus ning emakeele kasutamise õigus ametiasutustes, samuti oli sätestatud õigus teostada rahvuslikku kultuuriautonomiat)¹³ tollases maailmas üks demokraatlikumaid ja edumeelsemaid. Küll tasub märkida, et vähemalt alguses ei olnud võimalik kõiki põhiseadusega sätestatud õigusi ja vabadusi kehtestada, sest Eestis oli nii

⁹ Põhiseaduse algeelnõu. – Riigiarhiiv (edaspidi RA), ERA.15.2.414, l. 136–140.

¹⁰ Artur Mägi. Kuidas valitseti Eestis. *Iseseisvuslaste Kirjavara 4*. Stockholm: 1951, lk 20.

¹¹ Ago Pajur. Kolm murdepunkti Eesti sisepoliitikas 1918–1934, lk 9.

¹² Artur Mägi. Kuidas valitseti Eestis, lk 29; Mati Graf. *Parteid Eesti Vabariigis 1918–1934 koosellooga (1915–1917) ja järeellooga (1934–1940)*. Tallinn: 2000, lk 292–295.

¹³ Eesti Vabariigi põhiseadus. – RA, ERA.31.1.1912, l. 3p–5.

kasvanud kuritegevuse kui ka kommunistide vastu võitlemiseks rakendatud laialdane katseseisukord.¹⁴

Ent hinnates vastuvõetud põhiseadust riigivalitsemise seisukohast, tuleb nentida, et see püüdis ühendada kahte erinevat ja mõneti lausa vastandlikku süsteemi. Näiteks võeti Šveitsi süsteemist üle rahva vahetu kontroll parlamendi üle ning rahvahääletuse ulatuslik roll poliitilises elus, parlamentaarsest süsteemist aga valitsuse poliitiline vastutus parlamendi ees ja võimude lahususe printsiip. Kumbagi rakendati siiski vaid osaliselt. Näiteks “lahjendas” parlamentarismi see, et täiesti sõltumatu oli vaid kohtusüsteem (täitevvoim sõltus seejuures paljus seadusandlikust ning puudus neid tasakaalustav tegur), rahvaavalitsuse printsiipi piiras aga asjaolu, et rahvaalgatuse ja -hääletuse õigus ei kehtinud kõigile seadustele (riigieelarve, maksud, välislepingud, riigilaenu, mobilisatsiooni väljakuulutamise jne), samuti loobuti korralistest rahvahääletustest ja neid hakati käsitleda pigem millegi erakorralisena.¹⁵

Tagantjärele on sellist segasüsteemi nimetatud küllaltki problemaatiliseks lahenduseks ning kaheldud, et tegelikult elus selline sulam üldse kuigi pikalt eksisteerida võiks. Samuti on arvatud, et sellise põhiseaduse edukaks toimimiseks oluks vaja, et nii rahvas kui ka poliitikut, rääkimata riiklikest institutsioonidest, vastaksid väga kõrgetele moraalsele ja eetilisele nõudmisele, mis demokraatliku traditsioonita noores riigis oli mõistagi üsna mõeldamatu. Kuid vaatamata sellele, et sedasorti “tasakaalustamata parlamentarismi” sobitumises tegelikult riigiellu on põhjusega kaheldud, toimus see siiski kuni 1932. aastani üpris hästi.¹⁶ Ning 1930. aastate algul äkki puhkenud vajadus põhiseadust muutmata hakata, oli pigem tingitud ülemaailmse majanduskriisi Eestisse jõudmisest ja sellega seonduvatest sotsiaalpoliitilistest probleemidest kui tegelikust põhiseaduslikust kriisist.¹⁷

Aprill – mai 2020

Mihkel Truman

Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituudi doktorant

¹⁴ Ago Pajur. Riikluse rajamine, lk 51.

¹⁵ Ago Pajur. Kolm murdepunkti Eesti sisepoliitikas 1918–1934, lk 9.

¹⁶ Rein Marandi. Valitud artikleid Eesti riigist ja poliitikast. Tallinn: 2007, lk 20.

¹⁷ Ago Pajur. Riikluse rajamine, lk 86.

HUNDERT JAHRE SEIT DER VERABSCHIEDUNG DER ERSTEN VERFASSUNG DER REPUBLIK ESTLAND (in Kraft 1920–1933)

Ogleich die Republik Estland bereits am 24. Februar 1918 ausgerufen worden war, konnte der tatsächliche Staatsaufbau erst nach dem Ende der deutschen Besatzung im November des gleichen Jahres aufgenommen werden, als die Provisorische Regierung ihre Tätigkeit aufnahm und der als Volksvertretung fungierende Landrat (*Maapäev*) erneut zusammentrat. Bald beschloss aber der *Maapäev* seine Auflösung und übertrug seine Vollmachten auf die Verfassungsgebende Nationalversammlung (*Asutav Kogu*), die Anfang Februar 1919 gewählt werden sollte.

Damit wurde die volle Regierungsgewalt während des Interregnums der Provisorischen Regierung übergeben, die die Gesetze verkündete, mit außerordentlichen Vollmachten ausgestattete Beamte ins Amt einsetzte usw. In den Tagen des Freiheitskrieges (*Vabadussõda*) (28. XI 1918–2. I 1920) war ein solches Regierungssystem durchaus angebracht, dennoch mutete die fehlende Kontrolle der Regierung den verschiedenen politischen Kreisen nicht unbedenklich an. Aus diesem Grund musste der *Maapäev* im Februar außerordentlich erneut zusammentreten und die inzwischen verschobenen Wahlen zur Verfassungsgebenden Nationalversammlung beschloss man im April durchzuführen.

Die Eröffnungssitzung der Verfassungsgebenden Nationalversammlung wurde am 23. April abgehalten, wo ihr zwei wichtige Aufgaben auferlegt wurden: die Erarbeitung des Landgesetzes (*Maaseadus*) für die künftige Landreform sowie die Erstellung und Verabschiedung der Verfassung. In Anbetracht dessen, dass die Erarbeitung der Verfassung viel Zeit in Anspruch nahm, verabschiedete die Verfassungsgebende Nationalversammlung am 4. Juni die provisorische Verfassung. In der provisorischen Verfassung gab es so manche überraschende Aspekte – so etwa hatte man darin auf die Grundsätze des Parlamentarismus verzichtet, die man bei der Staatsverwaltung bisher selbstverständlich befolgt hatte. Obwohl das Prinzip der Gewaltenteilung ausdrücklich festgehalten war, nahm das Parlament dennoch eine dominierende Position gegenüber der Regierung ein und war mit weiter reichenden Vollmachten ausgestattet, als es gewöhnlich war.

Im Juni wurde auch ein 15-köpfiger Verfassungsausschuss gebildet, der nach der Anhörung der Standpunkte der Parteien und nach der Erörterung grundsätzlicher Fragen schließlich im Oktober auch zur tatsächlichen Bearbeitung des Verfassungsentwurfes kam. Bald stellte sich heraus, dass die Einführung eines konkreten Wahlsystems nicht angemessen ist – im Hinblick auf den Präzidentialismus fürchtete man eine zu unabhängige Exekutivgewalt, wohingegen die Kontrollmechanismen des parlamentarischen Systems als zu schwach angesehen wurden. Deshalb neigte man immer stärker dazu, das Schweizer System zu unterstützen, wonach neben einer zentralen Position des Parlaments auch das Volk in erheblichem Maße in die Regierungsangelegenheiten einbezogen wurde.

Doch nachdem sich den Mitgliedern des Verfassungsausschusses die Möglichkeit eröffnet hatte, die modernen Grundgesetze Finnlands und Deutschlands kennenzulernen, kam eine grundlegende Änderung der Ansichten des Ausschusses zustande. Der Ausschuss nahm Abstand von den Prinzipien des regierenden Parlaments, der Beteiligungsdemokratie wie auch der befristet eingesetzten Regierung und kam schließlich zum Ergebnis, dass das parlamentarische System für Estland eigentlich durchaus geeignet ist. Da lediglich das Gleichgewicht zwischen dem Parlament und der Exekutive fraglich blieb, wurde im Dezember auch das Präsidentenamt in den Verfassungsentwurf eingefügt.

Die Hinzufügung der Institution des Staatsoberhauptes in den Verfassungsentwurf erregte aber Ärger, und dies gerade außerhalb des Ausschusses. So wurde in der Plenarsitzung der Verfassungsgebenden Nationalversammlung am 18. Februar auf Initiative der Linken die Frage des Präsidentenamtes auf die Tagesordnung gesetzt. Im Ergebnis der Gespräche wurde die Präsidenteninstitution aus dem Verfassungsentwurf beseitigt, wobei eine ausgleichende Rolle zwischen dem Parlament und der Regierung dem Volk zuerkannt wurde. Damit waren die mit dem Entwurf verbundenen größeren Probleme gelöst und die Verfassungsgebende Nationalversammlung verabschiedete die Verfassung am 15. Juni 1920, in Kraft trat sie im Dezember des gleichen Jahres.

Die erste Verfassung der Republik Estland wurde zu ihrer Zeit als eine der demokratischsten und fortschrittlichsten Verfassungen der Welt angesehen – erstens waren den Bürgern sehr weitgehende Rechte eingeräumt und etwa den nationalen Minderheiten wurden sowohl der muttersprachliche Unterricht, das Recht, sich vor den Behörden ihrer Muttersprache zu bedienen, wie auch die nationale Kulturautonomie gewährleistet. Im Hinblick auf die Staatsverwaltung strebte die damalige Verfassung eine Verschmelzung des Schweizer Systems (die unmittelbare Kontrolle des Parlaments durch das Volk) mit dem parlamentarischen System (die Gewaltenteilung, die politische Verantwortung der Regierung gegenüber dem Parlament) an, doch waren die den beiden Systemen entnommenen Züge alles in allem „verdünnt“ – so etwa galt das Recht auf Volksinitiative und -abstimmung nur hinsichtlich eines Teils der Gesetze, die vollziehende Staatsgewalt war aber in erheblichem Maße auf das Parlament angewiesen, wobei es an einer ausgleichenden Kraft mangelte. Im Hinblick auf den wirtschaftspolitischen Aspekt wurde betont, dass die Organisation des Wirtschaftslebens den Grundsätzen der Gerechtigkeit entsprechen soll, die das Ziel verfolgen, den Bürgern auf der Grundlage der Gesetze, die sich etwa auf den Bildungserwerb, die Beschäftigung, die Erwerbsunfähigkeits- und Altersrente beziehen, einen menschenwürdigen Unterhalt zu gewährleisten.

Im Nachhinein hat man oft Zweifel geäußert, ob eine solche Mischung überhaupt lange existieren konnte, doch vermochte sie in der Republik Estland recht lange standzuhalten. Auch die zu Beginn der 1930er aufgetauchten Anforderungen, die Verfassung zu ändern, waren eher durch die mit der weltweiten Wirtschaftskrise verbundenen innenpolitischen Probleme als durch die tatsächliche Verfassungskrise bedingt.

April-Mai 2020, Mihkel Truman (Universität Tartu)

HUNDRED YEARS SINCE THE FIRST CONSTITUTION OF THE ESTONIAN REPUBLIC (1920–1933)

Although the Estonian Republic had already been declared independent on February 24th, 1918, it was only possible to begin the development of statehood once the German occupation ended in November of the same year. That is when the Provisional Government began operations, as well as when the Provincial Assembly regathered as representatives of the people. Not long after that, however, the Provincial Assembly decided to disband and give their powers to the Constituent Assembly, which was to be elected in early February of 1919.

For the intermediate time, then, full power was given to the Provisional Government. They passed laws and appointed officials with special authorities, among other things. As this happened during the Estonian War of Independence (Nov. 28th, 1918–Feb. 2nd, 1920), such a system of governance was certainly reasonable. Yet the lack of supervision over the government raised questions in various political circles. As such, the Provincial Assembly had to reconvene under these special circumstances in February and the elections of the Constituent Assembly (which had been postponed) were decided to be held in April.

The first session of the Constituent Assembly took place on April 23rd, where it was given two important tasks: the development of a land law for the upcoming land reform and the preparation and adoption of a constitution. As the creation of the constitution was time-consuming, on June 4th the Constituent Assembly adopted a provisional constitution. The provisional constitution included several surprising details – for example, the principles of parliamentarism, which had so far been considered self-explanatory in governing the country, were abandoned. And although the principle of the separation of powers was clearly set out, the parliament was in a dominating position in relation to the government and its powers were more extensive than usual.

June also saw the formation of a 15-member commission for the constitution. After listening to the positions of the parties and discussing questions of principle, the commission finally started processing the draft of the constitution in October. It soon became apparent that establishing one specific system of governance was not going to appease everyone – in the case of presidentialism some were afraid of an overly independent executive power, while the control mechanisms of a parliamentary system were considered too weak. As such, there was increasing support for a Swiss-style arrangement, where in addition to the parliament having the central role, the people would also be heavily involved in governing.

However, after the members of the commission had a chance to be introduced to the modern constitutions of Finland and Germany, a major shift took place in their approach. The commission moved away from the principles of the parliament in power, as well as from participatory democracy and fixed-term government. In the end it was decided that a parliamentary system was in fact quite suitable for Estonia. Since the only remaining question was regarding the balance of power between the parliament and government, in December the position of president was added to the draft of the constitution.

Including the institution of the head of state in the draft, however, created controversy outside of the commission. As such, the question of having the position of president was discussed, on the initiative of the left, on February 18th at the plenary session of the Constituent Assembly. As a result of the discussions, the institution of the presidency was erased from the draft of the constitution, and the balancing role between the parliament and government was to be performed by the people. With these changes, the larger issues of the draft were solved and the Constituent Assembly adopted the constitution on June 15th, 1920. It came into effect in December of the same year.

The first constitution of the Estonian Republic has often been considered one of the most democratic and progressive ones in the world for its time – citizens were given extensive rights, and for example, ethnic minorities were guaranteed education in their own language, as well as the right to use their mother tongue in official institutions and the right to a national cultural autonomy. In terms of governance, the constitution attempted to combine the Swiss system (people having direct control over the parliament) and the parliamentary system (the separation of powers, the government having political responsibility in front of the parliament). In the end, aspects of both systems were „watered down“ – for example, the people’s initiative and voting only applied to certain laws, and the government relied heavily on the parliament, with a balancing force between the two lacking. In terms of economic policy, it was emphasized that organizing economic life needed to meet the principles of justice, with the goal of securing citizens a humane livelihood through laws regarding obtaining education, working, pensions for both the inability to work and for retirement, and more.

In retrospect, doubt has been cast upon whether such a mixed system would ever be able to exist for an extensive period of time, yet in the Estonian Republic it did last fairly long. The needs to change the constitution in the beginning of the 1930’s were due to domestic political issues arising from the Great Depression rather than due to a constitutional crisis.

April – may 2020

Mihkel Truman
University of Tartu

PENSIONID JA VAESUS EESTIS, EUROOPA LIIDUS NING MUJAL MAAILMAS

Sissejuhatavaid mõtteid hetkeolukorrast¹

Pealkirjas nimetatud kategooriad on omavahel tihedalt seotud ning üldjuhul iseloomustavad osaliselt ka riigi arengutaset ning tema elanike heaolu. Eestis on teiste Euroopa Liidu riikidega võrreldes kõige rohkem pensionäre vaesusriskis, selgub Eurostati 07.02.2020 avaldatud andmetest.²

Kui Euroopa Liidus keskmiselt oli 2018. aastal vanemate kui 65-aastaste seas vaesusriskis 15 % inimestest, siis Eestis on see näitaja üle kolme korra (M. R.: 3,6 korda) suurem – selliseid on 54 %. Eestile järgnevad Läti 50 % -ga, Leedu 41 % ja Bulgaaria 30 % -ga. Kõige madalam oli vaesusriskis pensionäride osakaal Slovakkias (6 %), Prantsusmaal (8 %), Kreekas (9 %), Taanis, Luksemburgis ja Ungaris (10 %), selgub Euroopa Liidu statistikaameti koostatud ülevaatest.

Pensionäride vaesusrisk on viimastel aastatel kasvanud – kui 2013. aastal oli EL-i keskmine tase alla 13 %, siis nüüd on see kaks protsendipunkti kõrgem. Siiski on vanemate inimeste vaesusrisk Euroopas keskmiselt madalam kui tööealiste hulgas, kus vaesusriskis oli 2017. aastal 17 % inimestest. Eesti pensionärid on rikaste riikide seas ühed kõige vaesemad.

Samas on Eestis EL-i madalaim lõhe meeste ja naiste pensionide suuruse vahel – kui Euroopa Liidus keskmiselt said mehed 30 % suuremat pensioni kui naised, siis Eestis on see erinevus meeste kasuks ainult 1 %. Väiksem sooline lõhe on ka Taanis (7 %) ja Slovakkias (8 %), suurimad erinevused on aga Luksemburgis (43 %), Maltal (42 %), Hollandis (40 %), Austrias (39 %).

Siiski on Eesti mees- ja naispensionäride vaesusriski erinevus üks EL-i suurimaid. Kui Euroopa Liidus keskmiselt oli vaesusriskis naispensionäride hulk 3-4 protsendipunkti suurem kui meespensionäride hulgas, siis Eestis oli sama erinevus 17 protsendipunkti. Suurem oli see ainult Leedus (18 protsendipunkti) ning Eestist pisut väiksem Bulgaarias

¹ Eelnevatel aastatel kirjutasime seda sissejuhatavat rubriiki „Sissejuhatavaid mõtteid hetkeolukorrast“ koos oma hea saksa sõbra ja kolleegiga, paraku meie hulgast 18. oktoobril 2019 lahkunud Kieli Rakendusülikooli emeritprofessor dr. Manfred O. E. Hennies'iga. See oli Manfredi idee ja peamiselt Euroopa Liidu kui terviku aktuaalsetest probleemidest lähtuvalt. Siinjuures Manfred'ile palju tänu selle toreda algatuse ja kirjutamise eest!

Seekordses ajakirja numbris püüan ma nüüd esialgu üksi hakkama saada ning rohkem ka Eesti probleemidele tähelepanu pöörata. Tõsi, saksa ja inglise keelsed tekstid (nüüd kokkuvõtted) on eesti keelsest artiklist lühemad kirjutatud. Peatoimetajana kirjutasin eeskätt seepärast, et seda rubriiki jätkata ja Manfred'it sõbralikult meenutada! Ega peatoimetaja peagi eriti palju kirjutama, see ikka rohkem teiste autorite pärusmaa! Samas olen edaspidi valmis kaasautorit kaasama või veel parem oleks, kui üldse keegi teine (või teised) selles rubriigis kirjutavad.

Ettepanekud on teretulnud!

² Vaesusriskis pensionäride osakaal riigiti. Autor/Allikas: Eurostat; ERR: 8.02.2020, kell 09.36 (Vikerraadio). Ka järgnevate lõikude arvanded on samast allikast.

(15 protsendipunkti) ja Tšehhis (13 protsendipunkti). Samas oli Hispaanias, Maltal ja Itaalias hoopiski meespensionäride vaesusrisk kõrgem – kahes esimeses vastavalt 3 ja viimasel 1 protsendipunkt.

Eurostat defineeris vaesusriskis olevaks inimese, kelle sissetulek oli väiksem kui 60 % riiklikust mediaanpalgast. Eesti Maksu- ja Tolliameti (MTA) andmetel oli 2018. aasta neljanda kvartali mediaanväljamakse Eestis 1058 eurot. Sellest 60 % on 635 eurot. Keskmise 44-aastase staažiga vanaduspension suureneb 45 euro võrra³, tänaselt 483 eurot 528 euroni. Kuigi 1. aprillist 2020 tõusis Eestis pension keskmiselt 45 euro võrra, ületavad väheste täiendavate pensionäride pensionid 635 euro piiri. Seega jääb ikkagi väga suur osa Eesti pensionäridest vaesusriskis olevateks, sh enamus doktorikraadi ja pika kõrgkoolistatäajaga õppejõud.

Kui siia tuua näiteks Eesti ülikoolist pensionile jäänud doktorikraadiga dotsendi (Associate Professor) pensioni suuruse – ca 580-600 eurot (I kvartal 2020), kellel on tööstaaži ülikoolis üle 40 aasta, siis on enamuse Eesti ülikoolide pensionäridest õppejõude vaesusriskis. Olukord on mõnevõrra parem kui kellelgi õnnestub kasvõi osaliselt edasi töötada või leiab mingid muud täiendavad sissetulekuallikad. Ka emerituse staatus koos mõningase lisatasuga teeb olukorra veidi paremaks, kuid selle saavad vähesed (staaž, rahanappus jms).

Naeru- ja häbiväärne olukord! See näitab, et Eesti Vabariigi majanduspoliitika ja eesmärkides on midagi väga olulist viltu! Kujunenud olukorda ei saa ka täielikult varasema Nõukogude korra (ja tänase Eesti Vabariigi suhtelise vaesuse) kaela ajada, sest kõrgkoolides olid siis (näiteks, 70-80-ndatel aastatel) palgad teaduskraadiga dotsentidel-professoritel olulisemalt kõrgemad kui Eesti keskmine palk (vahe oli 3-4 kordne; kateedrijuhataja kohal töötades oli vahe veelgi suurem). Seega, tasus pingutada ja palju töötada, et ülikoolis ametis olla. Selle palgaga oli võimalik suhteliselt hästi elada ja ka pensionipäevadeks valmistuda. Ka suhteliselt korralikud täiendavad sissetulekud olid võimalikud (lepingulised uurimistööd, loengud väljaspool ülikooli, konsultatsioonid ettevõtetele jms).

* * *

Maailma kõige rikkamaid riike ühendava Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsiooni (OECD)⁴ ülevaate kohaselt on Eesti pensionärid oma arenenud riikide eakaaslastega võrreldes samuti ühed suhteliselt kõige vaesemad ning nad saavad pensionil olla lühema osa oma elust kui paljudes teistes riikides.

³ Tänavu tõuseb vanaduspension keskmiselt 45 eurot. [<https://www.sm.ee/et/uudised/tanavu-touseb-vanaduspension-keskmiselt-45-eurot>] 3.06.2020

⁴ OECD on arenenud tööstusriike koondav rahvusvaheline organisatsioon, mis tegeleb peamiselt majanduspoliitikaga: üldise teabevahetuse, andmete kogumise, statistika avaldamise, majanduse analüüsi, prognoosidega. Kuigi organisatsiooni fookuses on majandus, paneb OECD rõhku ka teiste majanduse ja arenguga tihedalt seotud valdkondadele nagu tervishoid, haridus, keskkond, sotsiaalpoliitika, avalik haldus. OECD formaalne eesmärk on tugevdada demokraatiat ja soodustada vabaturumajandust kõikjal maailmas. Organisatsiooni kuulub 36 rikast ja demokraatlikku riiki.

Eestis on Lõuna-Korea järel OECD suuruselt teine suhtelises vaesuses elavate pensionäride osakaal. Kui Lõuna-Koreas on suhtelises vaesuses elavaid üle 65-aastaseid inimesi umbes 44 %, siis Eestis 35 %, OECD riikide keskmine on aga 14 %, selgub avaldatud OECD pensioniülevaatest. Eestis keskmiselt elab allpool suhtelise vaesuse piiri 15,7 % inimestest.⁵

Eesti on ka nende riikide hulgas, kelle inimeste eeldatavast elueast moodustab pensionil oldud aeg kõige lühema osa ning tulevikus lüheneb veelgi. OECD riikides keskmiselt saavad praegu tööturule sisenevad inimesed prognoosi kohaselt veeta pensionil 33,6 % oma elueast ja need, kes praegu pensionile siirduvad 32 %. Eestis saavad nüüd tööturule sisenevad inimesed eeldatavalt pensioni nautida 25 % oma elueast, praegu pensionile minevad inimesed aga märksa kauem ehk ligi 30 % oma elueast. Eestist veel lühem on oodatav pensionil veedetud aeg Lätis, Leedus, Poolas, Ungaris, Taanis, Iirimaa ja Itaalias. Eesti on ka üks väheseid OECD riike, kus noortel, kes saavad pensionile aastakümnete pärast, on eeldatav pensioniaeg lühem kui praegustel pensionäridel.

Eestis on otsustatud tõsta pensionilemineku iga ja siduda see tulevikus oodatava elueaga. Alates 2026. aastast algab Eestis pensioniiga 65. eluaastast, märgib OECD oma raportis.

Eesti on ka nende riikide hulgas, kus mõjub töötuks olemine kõige rängemalt tulevase pensioni suurusele. Kui inimene on olnud viis aastat töötut, siis tema tulevane pension on rohkem kui 10 % keskmisest väiksem Eesti kõrval veel ka Austraalias, Tšiilis, Islandil, Lätis, Koreas, Mehhikos, Poolas, Slovakkias ja Türgis, selgub raportist. OECD riikides keskmiselt toob viieaastane töötus 6,3 % -se pensioni vähenemise. Eesti on samas üks riike, kus pensionärid maksavad oma sissetulekult kõige vähem tulu- ja sotsiaalmaksu.

Eesti on jäänud OECD riikide keskmisest maha riiklike pensionite kulude osakaalult valitsuskuludest. Kui 2000. aastal oli pensionikulude tase OECD-s keskmiselt 16,3 % ja Eestil 16,7 % valitsuse kogukuludest, siis 2015. aastaks oli OECD keskmine tõusnud 18,4 % -ni, Eesti keskmine oli tõusnud aga 17,4 % -ni valitsuskuludest.

OECD märgib samas, et Eesti koos Leedu ja Slovakkiaiga on suurendanud sidet inimeste palkade ja pensioniks panustamise ning tulevase pensioni suuruse vahel. Raportist tuleb samas ka välja, et Eestis on kaugelt kõige väiksem lõhe meeste ja naiste pensionide suuruses – umbes 3% (Eurostati andmetel 1%), samas kui OECD keskmine on 25 % ja Saksamaal isegi üle 40 %.

* * *

Eesti kogu elanikkonnast elas aastal 2018 vaesusriskis 24,4 %, mida on rohkem kui aasta varem. Ühtlasi oli Eestis vaesusriskis või sotsiaalse tõrjutuse ohus elavate inimeste osakaal Euroopa Liidu keskmisest suurem.⁶

⁵ Eesti pensionid on väiksemad kui lääneriikides. Autor/allikas: Yui Mok, PA Wire/ PA Images / Scanpix. Ka järgnevate lõikude arvandmed on samast allikast.

⁶ Veerand Eesti inimestest elab vaesusriskis. Postimees, 16.10.2019.

[<https://majandus24.postimees.ee/6803049/veerand-est-i-inimestest-elab-vaesusriskis>].

Ka järgnevate lõikude arvandmed on samast allikast.

Eurostati andmetel elas 2018. aastal Eestis vaesumise või sotsiaalse tõrjutuse ohus 318 000 inimest. Aastal 2017 oli vaesusriskis 305 000 inimest ehk 23,4 % Eesti kogu elanikkonnast. Aastal 2008 oli vaesusriskis aga 291 000 inimest ehk 21,8 % elanikkonnast. Seega oli kümne aastaga kasvanud Eestis vaesusriskis elavate inimeste osakaal 2,6 % võrra.

Euroopa Liidus tervikuna elas 2018. aastal vaesumise või sotsiaalse tõrjutuse ohus 21,7 % elanikkonnast ehk 109,2 miljonit inimest. Kõige kõrgem vaesumise või sotsiaalse tõrjutuse ohus inimeste osakaal Euroopa Liidu liikmesriikidest oli 2018. aastal Bulgaarias, kus selliseid inimesi oli 32,8 %. Järgnesid Rumeenia – 32,5 %, Kreeka – 31,8 %, Läti – 28,4 %, Leedu – 28,3 %, Itaalia 27,3 – % ja Hispaania – 26,1 %. Madalaim vaesumise või sotsiaalse tõrjutuse riskis elavate inimeste osakaal oli 2018. aastal Tšehhis, kus selliseid elanikke oli 12,2 %. Järgnesid Sloveenia – 16,2 %, Soome – 16,5 %, Holland – 16,7 %, Taani ja Prantsusmaa – 17,4 % ja Austria – 17,5 %.

* * *

Eesti Statistikaameti andmetel elas 2010. aastal suhtelises vaesuses 17,5% Eesti elanikkonnast. Rikkaima ja vaeseima viiendiku sissetulek erines enam kui viis korda (M. R. 5,3 korda).⁷ Seega, võrreldes aastaid 2010, 2017 ja 2018 (vt eespool), oli Eesti elanike heaolu halvenenud ning vaesuses elavate inimeste hulk kasvanud.

* * *

Eelnevast tulenevalt, kolme institutsiooni – Eurostat, OECD ja Eesti Statistikaamet – andmetele tuginev lühiartikkel peaks andma rohkem mõtlemisainest ja tõdemust, et Eestis on veel väga palju arenguruumi ning tõepoolest alles seejärel on mõtet end ka paljude edukate riikidega positiivses võtmes võrrelda.

Veebruaris – aprillis (juunis), 2020

Pirita-Kosel, Tallinnas

Matti Raudjärv

⁷ Suhtelises vaesuses elas mullu iga kuues Eesti elanik. Statistikaamet. 16.12.2011 [<https://blog.stat.ee/tag/vaesuse-piir/>]

RENTEN UND ARMUT IN ESTLAND, IN DER EUROPÄISCHEN UNION UND IN ANDEREN LÄNDERN DER WELT

Gedanken zur gegenwärtigen Situation¹

In Estland gibt es im Vergleich zu den anderen Ländern in der Europäischen Union die meisten Rentner, die im Armutsrisiko leben, stellt sich anhand der am 07.02.2020 veröffentlichten Angaben von Eurostat heraus.²

Wenn in der Europäischen Union im Jahre 2018 das Armutsrisiko bei den älteren Menschen über 65 im Durchschnitt bei 15% lag, dann war deren Zahl in Estland mehr als dreimal höher (M. R.: 3,6 Mal) – und machte 54% aus. Estland wird gefolgt von Lettland mit 50%, Litauen mit 41% und Bulgarien mit 30%. Der niedrigste Anteil an Rentnern im Armutsrisiko wurde verzeichnet in der Slowakei (6%), in Frankreich (8%), in Griechenland (9%), in Dänemark, Luxemburg und Ungarn (10%), stellt sich aus dem Überblick des Statistikamtes der Europäischen Union heraus.

Der Unterschied im Armutsrisiko zwischen Männern und Frauen ist in Estland einer der größten innerhalb der EU. Wenn die Anzahl der Rentnerinnen im Armutsrisiko in der Europäischen Union im Durchschnitt um 3–4 Prozentpunkte höher lag als bei den männlichen Rentnern, dann betrug der gleiche Unterschied in Estland 17 Prozentpunkte. Noch grösser war es lediglich in Litauen (18 Prozentpunkte) und ein wenig kleiner als in Estland war es in Bulgarien (15 Prozentpunkte) und in Tschechien (13 Prozentpunkte). Gleichzeitig war das Armutsrisiko der männlichen Rentner jedoch höher in Spanien, auf Malta und in Italien – in den beiden ersten Ländern entsprechend um 3 Prozentpunkte und im letzten um 1 Prozentpunkt.

Nach der Definition des Eurostat befindet sich jemand im Armutsrisiko, dessen Einkommen kleiner als 60% des staatlichen Mediangehaltes ist. Entsprechend den Angaben des Estnischen Steuer- und Zollamtes (MTA) betrug die Medianauszahlung im vierten Quartal des Jahres 2018 in Estland 1058 Euro. 60% davon bedeutet 635 Euro.

* * *

¹ In den vorangegangenen Jahren haben wir diese einführende Rubrik „Gedanken zur gegenwärtigen Situation“ zusammen mit unserem guten deutschen Freund und Kollegen, leider am 18. Oktober 2019 von uns gegangenen Emeritprofessor der Fachhochschule Kiel, Dr. Manfred O. E. Hennies, geschrieben. Es war die Idee von Manfred und hauptsächlich ausgehend von den aktuellen Problemen der ganzen Europäischen Union. In der jetzigen Ausgabe der Zeitschrift bemühe ich mich, erst einmal selber zurecht zu kommen und auch mehr Aufmerksamkeit den estnischen Problemen zukommen zu lassen. Es stimmt jedoch, dass die deutsch- und englischsprachigen Texte (nun als Zusammenfassungen) kürzer gefasst sind als die estnischen Artikel. Gleichzeitig bin ich im Weiteren bereit, auch einen Mitautor einzubeziehen, damit überhaupt ein anderer (oder andere) in dieser Rubrik schreiben werden. Alle Vorschläge sind willkommen!

² Vaesusriskis pensionäride osakaal riigiti. [Anteil der Rentner im Armutsrisiko nach den Ländern.] Autor / Quelle: Eurostat; ERR: 8.02.2020, kell 09.36 (Vikerraadio). Auch die Zahlenangaben der folgenden Absätze stammen aus gleicher Quelle.

Laut dem Überblick der Organisation für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung (OECD), welche die reichsten Länder der Welt verbindet, gehören die Rentner in Estland im Vergleich zu den Gleichaltrigen in den entwickelten Ländern ebenfalls zu den relativ Ärmsten und können daher im Vergleich zu vielen anderen Ländern einen erheblich kürzeren Teil des Lebens in der Rente bleiben.

Anhand von OECD hat Estland nach Südkorea den zweitgrößten Anteil der unter relativer Armut lebenden Rentner. Wenn in Südkorea 44% von den über 65-jährigen Menschen in relativer Armut leben, dann sind es in Estland 35%, der Durchschnitt der OECD-Staaten beträgt jedoch 14%, wie es sich vom Rentenüberblick der OECD ergibt. In Estland leben unterhalb der relativen Armutsgrenze 15,7% der Menschen.³

Estland ist nach dem Anteil der Kosten der staatlichen Renten von den Regierungskosten hinter dem Durchschnitt der OECD-Staaten geblieben. Wenn das Niveau der Rentenkosten im Jahre 2000 in der OECD durchschnittlich 16,3% und in Estland 16,7% von den Gesamtkosten der Regierung ausmachte, dann bis zum Jahre 2015 war der Durchschnitt der OECD auf 18,4% gestiegen, der Durchschnitt in Estland jedoch auf 17,4%.

Der OECD bemerkt gleichzeitig aber, dass Estland zusammen mit Litauen und der Slowakei den Zusammenhang zwischen den Gehältern der Menschen und Einlagen in die Renten sowie der zukünftigen Größe von Renten vergrößert hat.

Aus dem Bericht ergibt sich ebenfalls, dass in Estland die am weitesten kleinste Kluft in der Größe der Renten von Männern und Frauen besteht – ca. 3% (laut Angaben des Eurostat 1%), wobei der Durchschnitt in der OECD 25% und in Deutschland sogar über 40% beträgt.

* * *

Von der Gesamtbevölkerung Estlands lebten im Jahre 2018 im Armutsrisiko 24,4%, was mehr ist als ein Jahr zuvor. Gleichzeitig war der Anteil der im Armutsrisiko oder in der Gefahr der sozialen Ausgrenzung lebenden Menschen in Estland größer als durchschnittlich in der Europäischen Union.⁴

In der Europäischen Union insgesamt lebten im Jahre 2018 im Armutsrisiko oder in der Gefahr der sozialen Ausgrenzung 21,7% der Bevölkerung bzw. 109,2 Millionen Menschen. Den größten Anteil an Menschen im Armutsrisiko oder in der Gefahr der sozialen Ausgrenzung gab es im Jahre 2018 in Bulgarien, wo 32,8% von Menschen davon betroffen waren. Es folgten Rumänien – 32,5%, Griechenland – 31,8%, Lettland

³ Eesti pensionid on väiksemad kui lääneriikides. [Die Renten in Estland sind kleiner als in den westlichen Ländern.] Autor / Quelle: Yui Mok, PA Wire/ PA Images / Scanpix. Auch die Zahlenangaben der folgenden Absätze stammen aus gleicher Quelle.

⁴ Veerand Eesti inimestest elab vaesusriskis. [Ein Viertel der Menschen in Estland lebt im Armutsrisiko.] Postimees, 16.10.2019. [<https://majandus24.postimees.ee/6803049/veerand-estti-inimestest-elab-vaesusriskis>]. Auch die Zahlenangaben der folgenden Absätze stammen aus gleicher Quelle.

– 28,4%, Litauen – 28,3%, Italien – 27,3% und Spanien – 26,1%. Den niedrigsten Anteil an Menschen im Armutsrisiko oder in der Gefahr der sozialen Ausgrenzung gab es im Jahre 2018 in Tschechien, wo die Anzahl solcher Einwohner 12,2% betrug. Es folgten Slowenien – 16,2%, Finnland – 16,5%, die Niederlande – 16,7%, Dänemark und Frankreich – 17,4% sowie Österreich – 17,5%.

* * *

Entsprechend den Angaben des Estnischen Statistikamtes lebten in Estland im Jahre 2010 in einer relativen Armut 17,5% der Bevölkerung. Das Einkommen des reichsten und ärmsten Fünftels unterschied sich mehr als fünfmal (M. R. 5,3 Mal).⁵ Daher, im Vergleich der Jahre 2010 und 2018 (siehe vorher), hat sich der Wohlstand der estnischen Bevölkerung verschlechtert und ist die Zahl der im Armut lebenden Menschen gewachsen.

* * *

Abgeleitet vom Vorherigen, auf Grund der Angaben von drei Institutionen – Eurostat, OECD und Estnisches Statistikamt – basierender Kurzartikel (in estnischer Sprache) und deren Zusammenfassungen (in deutscher und englischer Sprache) sollte viel Anlass zum Nachdenken geben, sowie zum Verständnis beitragen, dass Estland noch sehr viel Entwicklungsraum hat, und tatsächlich es erst danach Sinn macht, sich mit vielen erfolgreichen Ländern im positiven Schlüssel zu vergleichen.

Im Februar 2020
in Pirita-Kose, Tallinn

Matti Raudjärv

⁵ Suhtelises vaesuses elas mullu iga kuues Eesti elanik. [In einem relativen Armut lebte im vorigen Jahr jeder sechste Einwohner von Estland.] Statistikaamet. 16.12.2011. [<https://blog.stat.ee/tag/vaesuse-piir/>]

PENSIONS AND POVERTY IN ESTONIA, THE EUROPEAN UNION AND THE REST OF THE WORLD

Introductory thoughts on the current situation¹

According to the information of Eurostat published on 07.02.2020, the proportion of retired persons at risk of poverty is the highest in Estonia compared to other EU Member States.²

While the average proportion of persons at the age of 65 or older who were at risk of poverty in the EU in 2018 was 15% of the population, in Estonia the indicator is more than three times (M.R.: 3.6 times) higher – there were 54% of such persons. Estonia is followed by Latvia with 50%, Lithuania with 41% and Bulgaria with 30%. The proportion of retired persons at risk of poverty was the lowest in Slovakia (6%), France (8%), Greece (9%), Denmark, Luxembourg and Hungary (10%), according to the overview prepared by the EU statistical office Eurostat.

The difference between the risk of poverty of Estonian retired women and men is among the highest in the EU. While the average proportion of retired women at poverty risk in the EU was 3–4 percentage points higher than among retired men, in Estonia this difference was 17 percentage points. It was higher only in Lithuania (18 percentage points) and a little less than in Estonia in Bulgaria (15 percentage points) and Czechia (13 percentage points). On the other hand, in Spain, Malta and Italy the risk of poverty of men was higher – in the two first countries 3 and in the latter country 1 percentage point, respectively.

Eurostat defines a person with an income of less than 60% of the national median salary as being at risk of poverty. According to the information of the Estonian Customs and Tax Board the median payout in Estonia in the fourth quarter of 2018 was 1,058 euros. 60% of it is 635 euros.

* * *

Also according to the overview by the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) which represents the wealthiest countries of the world, Estonian retired persons are among the relatively poorest compared to persons of the same age

¹ In the earlier years we wrote this introductory section „Introductory thoughts on the current situation“ with our good German friend and colleague, Prof. Dr. Emeritus Manfred O. E. Hennies of the Kiel University of Applied Sciences, who unfortunately left from our midst on 18 October 2019. It was Manfred’s idea and mainly proceeded from the current problems of the EU as a whole. I will now try to continue alone in this journal issue and pay more attention also to Estonian problems. True enough, texts in German and English (now summaries) have remained shorter than the Estonian article. On the other hand, I will be ready in the future to engage a co-author or have one or more authors write this section. Suggestions will be welcome!

² The proportion of retired persons at risk of poverty by countries. Author/source: Eurostat; ERR: 08.02.2020, at 09.36 (Vikerraadio). The figures presented in the following paragraphs are also from the same source.

group in developed countries, and they can be retired for a shorter part of their life than in many other countries.

In Estonia the proportion of retired persons living in relative poverty is the second highest after South Korea in OECD. According to the OECD Review of Pension Systems published, in South Korea approximately 44% of people older than 65 years of age live in relative poverty but in Estonia the proportion is 35%, the average level of OECD countries is 14%. On an average, 15.7% of people in Estonia live below the relative poverty line.³

Estonia has lagged behind the average level of OECD countries with its proportion of state pension expenses in government expenditure. While in 2000 the average level of pension expenditure in OECD was 16.3% and in Estonia 16.7% of total government expenditure, by 2015 the average level of OECD had increased to 18.4% and the average level of Estonia had increased to 17.4% of government expenditure.

OECD mentions, however, that Estonia together with Lithuania and Slovakia has increased the connection between salaries and the contributions of the population to their pensions on the one hand and the amount of the future pension on the other hand. The report also shows that the gap between the pension amounts of men and women is by far the lowest in Estonia – approximately 3% (1% according to Eurostat), while the average level of the OECD is 25% and in Germany even more than 40%.

* * *

24.4% of the total population of Estonia lived at risk of poverty in 2018 which is more than a year earlier. Also the proportion of the population who is at the risk of poverty or social exclusion in Estonia was higher than the average level in the EU.⁴

21.7% of the total population of the EU, i.e. 109.2 million people, lived at risk of poverty or social exclusion in 2018. The proportion of the population who is at risk of poverty or social exclusion in 2018 was the highest in Bulgaria among EU Member States, being 32.8%. It was followed by Romania – 32.5%, Greece – 31.8%, Latvia – 28.4%, Lithuania – 28.3%, Italy – 27.3% and Spain – 26.1%. The proportion of the population who is at risk of poverty or social exclusion was the lowest in 2018 in Czechia where it was 12.2%. It was followed by Slovenia – 16.2%, Finland – 16.5%, the Netherlands – 16.7%, Denmark and France – 17.4% and Austria – 17.5%.

* * *

According to Statistics Estonia, 17.5% of the Estonian population lived in relative poverty in 2010. The difference between the income of the richest and the poorest one-

³ Estonian pensions are lower than in Western countries. Author/source: Yui Mok, PA Wire/ PA Images / Scanpix. The figures presented in the following paragraphs are also from the same source.

⁴ Veerand Eesti inimestest elab vaesusriskis. Postimees, 16.10.2019. [<https://majandus24.postimees.ee/6803049/veerand-estii-inimestest-elab-vaesusriskis>]. The figures presented in the following paragraphs are also from the same source.

fifth of the population was more than five times (M.R. 5.3 times).⁵ Thus, when comparing the years 2010 and 2018 (see above), the welfare of the Estonian population had decreased and the proportion of the population living in poverty had increased.

* * *

Proceeding from the above-mentioned facts, the brief article (in Estonian) based on statistics from three institutions – Eurostat, OECD and Statistics Estonia – and its summaries (in German and English) should give a lot of food for thought and the recognition that there is still very much room for development in Estonia and that it indeed makes sense only after that to compare ourselves in positive aspects also with many successful countries.

In February, 2020
at Pirita-Kose in Tallinn, Estonia

Matti Raudjärv

⁵ Every sixth inhabitant of Estonia lived in relative poverty last year. Statistics Estonia. 16.12.2011 [https://blog.stat.ee/tag/vaesuse-piir/]